

Nieuwe kennis en een grijs achterhoedegevecht - een commentaar op Maarten van Buuren

Dit stuk werd aangeboden aan de opinieredactie van Trouw op 3 december 2011. Veel te lang natuurlijk – het werd dan ook geweigerd. Toch bevat het een paar punten die in de discussie rond Van Buuren niet aan de orde zijn geweest; vandaar dat ik het maar hier neerzet

Voor mensen van mijn generatie (ik ben van 1957) is de oorlog heel dichtbij. Mijn ouders (die tussen de 14 en 19 waren in de oorlogsjaren) hadden weliswaar maar een beperkt overzicht over het totaal aan gebeurtenissen, maar die tijd zit in hun bloed. De ouders van mijn moeder verborgen joden, en zijzelf was koerierster voor *Trouw* en af en toe ook voor het verzet. Dagelijks passeerde zij de controlepost bij de tankgracht die rond 's Gravenzande was gegraven, om naar haar werk te gaan; en enkele malen per week zat haar fietstas vol met *Trouw* en andere contrabande. ‘Was ist das?’ ‘Bücher’. Mijn vader was vanaf 1943 onderduiker. Hij maakte razzia's mee, waarbij ook op de vluchtende onderduikers werd geschoten. Meteen na zijn bevrijding (dat was eind maart '45, in de Achterhoek) meldde hij zich voor de BS.

Mijn ouders behoorden tot de eerste Nederlanders die vonden dat vergifenis op zijn plaats was, en wij gingen in de jaren '60 naar Duitsland op vakantie. Onveranderlijk kwam het tot (soms felle) discussies met de families waar wij dan kamers huurden. Eén keer heb ik haar in de trein horen uitroepen, toen een Duitser meende dat de plaatsen waar wij zaten, ‘besetzt’ waren: ‘Ihr habt schon genug besetzt!’ Vergifenis, ja, maar er waren dingen die dieper gingen.

Maar wat wisten wij? Wat ik, in de late jaren '60, op school over de oorlog hoorde, was het zoetsappige staaltje nationalistische geschiedvervalsing waarmee je destijds werd opgevoed: het Nederlandse leger had heldhaftig gevochten, was slechts voor een terreurbombardement gezwicht, en toen dat afgelopen was zat zo'n beetje iedereen in het verzet.

Het eerste kennisrevolutietje voor mensen van mijn leeftijd was de serie boeken van Lou de Jong, die begonnen uit te komen net toen ik zelfstandig begon te lezen. Het was een ontluistering. Niet alleen was het Nederlandse leger, buitengewoon knullig, in elk trucje getuind; vooral de makheid waarmee, na de nederlaag, officiële instanties zich haastten om aan wensen van de bezetter tegemoet te komen al vòòr deze geformuleerd waren, was beschamend. De Jong was overigens, als het over de meidagen ging, voor het nationale zelfgevoel nog mild geweest; de militaire geschiedschrijvers onder

redactie van Amersfoort en Kamphuis (*Mei 1940*, SDU 1990) trokken heel wat hardere conclusies.

Een tweede revolutietje, voor het internationale perspectief op de oorlog, was het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1990, waarna allerlei Russische archieven opengingen voor westerse historici. Dit heeft boeken opgeleverd zoals *Ivan's War* van Catherine Merridale (Londen 2005) die onze kijk op het Oostfront voorgoed veranderd hebben.

En tenslotte gingen er (derde revolutie) in 2000 allerlei archieven open. Bijvoorbeeld (om nog even over de grens te blijven): de westerse geallieerden hebben op grote schaal gesprekken tussen krijgsgevangen Duitse militairen afgeluisterd en geprotocolleerd. Deze archieven werden toegankelijk en een eerste studie erover verscheen onder de titel *Soldaten* (Neitzel en Welzer, Frankfurt 2011) dit jaar. In één klap werd de mythe van de 'onschuldige' Wehrmacht, die zich alleen met vechten zou hebben bezig gehouden, de grond ingeboord. Er wordt ook duidelijk dat vrijwel alle soldaten kennis hadden van wat er met de joden gebeurde.

En dan, voor Nederland! De 450.000 dossiers die de organen van de Bijzondere Rechtspleging in 1945-50 hebben samengesteld, verhuisden van Justitie naar het Nationaal Archief, en werden toegankelijk. Dit heeft meerdere studies opgeleverd, maar de onthutsendste zijn *Kopgeld* (Van Liempt, 2002), *Vogelvrij* (Van der Zee, 2010) en (in iets mindere mate) *Jongens van Nederland* (Van Roekel, 2011)¹. De eerste twee van deze boeken gaan over de jacht op de joden, vooral door Nederlanders. Het derde gaat over Nederlanders die in de Waffen-SS hebben gediend.

Verkwikkelijke lectuur is het niet. We lezen bij Van Liempt en Van der Zee over een uiterst sinistere groep NSB-ers die zich uitgaven voor politie-agenten of soms 'SD-ers', formeel in dienst van de roofovervalbank Lippmann, Rosenthal & Co., maar in feite tegen betaling van een vast bedrag per hoofd, voor Lages joden opspoorden en dat deden met een onmenselijk fanatisme. Zij heetten de 'Colonne Henneicke'; hun activiteiten hebben naar schatting 8000 à 9000 joden in Duitse handen doen vallen.

De verhalen zijn regelrecht misselijkmakend. De domme geldzucht en het sadisme van deze groep liggen buitengewoon zwaar op de maag. Zo is er het relaas van 'de jacht op Floortje Citroen': twee volwassen kerels reizen stad en land af, op zoek naar een joods meisje van 3 jaar.

Het boek van Van Roekel is o.a. daardoor interessant, dat nu eens zwart op wit het toch al niet onaannemelijke feit staat gedocumenteerd, dat Nederlandse SS-ers niet alleen weet hadden van, maar ook van harte hebben

¹Maar lees ook *Jodenjacht* van Van Liempt et al (2011)

meegedaan aan genocide en oorlogsmisdaden; we lezen daarover vrolijke passages in hun dagboekjes.

Ik wist niet dat de deportatie van de joden in zó grote mate het werk van Nederlanders is geweest (de Colonne Henneicke is maar een onderdeel van het geheel) en dat het klikken en verraden zózeer de dominante cultuur was onder onze landgenoten.

Tot zover de ontwikkelingen in de informatie die wij, gewone burgers, over de oorlog tot onze beschikking hebben.

Er is ook nog een andere discussie gaande. Deze wordt gevoerd door de ‘grijs’-beweging, waarvan Chris van der Heijden de meest prominente is. Diens vader zat bij de Waffen-SS en Chris heeft het er moeilijk mee gehad. Daarover heeft hij een boekje *Grijs verleden* (2001) geschreven en nu in 2011 een proefschrift (*Dat nooit meer*). Thema: direct na de oorlog is de zuivering veel te ver doorgeschoten. Collaboratie is veel te streng beoordeeld. Een onterechte ‘goed’ en ‘fout’ cultuur zette zich vast, terwijl, als je het goed beschouwt, een NSB-er alleen maar het foute lootje heeft getrokken en een Waffen-SS-er geen ander soort mens was dan een lid van het gewapend verzet. Een vrij vernietigende kritiek op dit proefschrift was te lezen in *NRC* 28-10-11 (Ewout Kieft).

Een beetje dezelfde teneur als Van der Heijden heeft het boekje *De afrekening* van Maarten van Buuren (2011), dat als ondertitel maar liefst *Ontmaskering van het gewapend verzet* heeft. Dat belooft wat.

Van Buuren brengt een moord boven tafel (de NSB-er Lein Francke wordt op 8 mei 1945 doodgeslagen door verzetsman Piet Doelman), maar het boekje wordt uiteindelijk meer gedragen door levendige sfeerbeschrijvingen en een opgewonden toon, dan door schokkende feiten. Voor wie ‘het gewapende verzet’ wil ontmaskeren nogal mager. Wie bijvoorbeeld het hoofdstukje “Piet Doelman rekent af met Piet van der Hout” uit heeft, vraagt zich af waar deze ‘afrekening’ nu eigenlijk uit bestond. Van Buurens conclusie over het gewapend verzet in het Westland: een groep mafiosi die vooral voor eigen gewin roofden, er maar op los liquideerden, en voor joden weinig deden.

Er kwam enige kritiek. Zo werd Van Buurens verzekering dat hij waar mogelijk ‘betrokkenen en/of hun nabestaanden [had] geïnterviewd en [...] egodocumenten geraadpleegd’ ontzenuwd door de kleindochter van Piet Doelman (Hanneke van Bruggen Vries, *Trouw* 1/11/11). Mijn moeder (Nel van Oosten-Verhulst, *Trouw* 5/11/11) wees erop dat Piet Doelman wel degelijk ook voor joden actief was. Dit laatste had Van Buuren trouwens ook kunnen lezen in het boekje *Stad binnen de vesting* (Dahmeijer et al, 1990) over ’s Gravenzande, als hij wat meer research had gedaan. ’s Gravenzande ligt

tenslotte, weet je wel, in het Westland.

Een beetje meer research was ook van toepassing geweest op Van Buurens eerbiedig aanhalen van ‘de gereformeerde predikant dr. Van der Vaart Smit’ en diens brochure *Kamptoestanden 1944-45-’48* (die over mishandeling van gevangenen SS-ers handelt); zowel in zijn boekje als in zijn verdedigende artikel *De schemerzone van het gewapend verzet* (*Trouw* 28/11/11). Die research had het niet bepaald diep verborgen feit naar boven kunnen brengen dat de ‘gereformeerde predikant’ al in 1940 uit zijn ambt was getreden nadat de Gereformeerde Synode het kerklidmaatschap onverenigbaar met lidmaatschap van de NSB had verklaard. Ook, dat de nationaal-socialist en antisemiet Van der Vaart Smit na de oorlog tot twaalf jaar gevangenisstraf is veroordeeld. En, dat zijn larmoyante brochure vooral oncontroleerbare verhalen uit tweede en derde hand bevat en als historische bron volstrekt onbruikbaar is, zoals in het artikel *NSB was niet grijs maar fout* op de website van het NIOD te lezen is (artikel verscheen verkort in *NRC* 13/12/10). Van der Vaart Smit bestaat het, de interneringskampen van na de oorlog te vergelijken met nazi-kampen!

Het laatstgenoemde artikel van Van Buuren maakt een onaangename indruk. Hij schrijft dat hij is ‘teruggegaan naar de bronnen [...] Dat had ik niet mogen doen’.

Och arme. Ook al hebben we net gezien om wat voor bronnen het gaat en hoe weinig doortimmerd Van Buurens onderzoek is geweest, er is niemand die hem aanvalt op het gebruik van nieuwe bronnen. Het gaat om de feiten. Van Buuren probeert zijn deels hoogbejaarde critici te overdonderen met goedkope retoriek. Hij roept nota bene ‘lezers van de voormalige verzetskrant *Trouw*’ op om misstanden in het gewapend verzet te melden!

Ik weet niet of je het beseft, Van Buuren. De verzetsgroep *Trouw*, dat waren mensen die met gevaar voor eigen leven joodse kinderen ontvoerden uit de crèche tegenover de Hollandsche Schouwburg. Kind op de arm, kind onder de jas, onder dekking van een passerende tram, rennen en die tram in; en maar hopen dat daar geen fout volk in zat. Jij, Van Buuren, jij ziet misschien weinig verschil tussen een Leo Frijda² en een SS-er, de *Trouw*-mensen zien dat verschil wèl³.

Laat ik terugkeren naar de informatierevolutietjes waar ik het over had. Naar mijn overtuiging voert de ‘grijs’-beweging in het licht van deze ontwikkelingen een achterhoedegevecht. Zij heeft een wereldbeeld dat gevormd is

²Held van het gewapend verzet

³Om maar iemand van *Trouw* te citeren, mijn moeder: *als wij vlak na de oorlog hadden gehoord dat er een Landwachter was doodgeslagen, hadden we dat wel erg gevonden hoor. Maar niet héél erg*

in de jaren '50 en '60. De moderne lezer, die Van Liempt en Van der Zee tot zich heeft laten doordringen, kan maar één conclusie trekken: er was veel te weinig gewapend verzet! Zeker, de lugubere Wim Henneicke wordt tot niet geringe opluchting van de lezer doodgeschoten, maar veel te laat: in december 1944, als de massamoord al voorbij is.

Ook van 'doorgeschoten zuiveringen' is geen sprake geweest. Het onderzoek is in het begin voortvarend aangepakt (450.000 dossiers!), maar door ongelooflijke kortzichtigheid van een regering die van de doodvonnis-sen afwilde, wordt het na 1950 afgeknepen. Een enorme rechtsongelijkheid is het gevolg: wie de afwerking van zijn proces enkele jaren weet te vertragen, krijgt een zeer milde straf. Van Buuren noemt een Haagse bandiet die onder het mom van verzet roofde en moordde (samen met zijn groep 15 mensen) en vier en een half jaar kreeg. Hij vindt dit weinig, maar menigeen van de Colonne Henneicke, die honderden joden (individueel) op zijn geweten had, kreeg niet veel meer.

Laten we verder opmerken dat, hoewel er in de interneringskampen misstanden zijn geweest (en mijn vader kan ervan meepraten: hij heeft als BS-er geprobeerd het kwellen van NSB-ers te matigen, zonder veel succes), de geïnterneerden voor een zeer groot deel toch echt schuldig waren – een schrill contrast met hun joodse slachtoffers. In die kampen moesten in korte tijd ca. 100.000 verdachte personen worden opgesloten; dit in dagen waarin er in ons land geen gezaghebbend bestuur was. Chaos alom. Maar die chaos was er niet dankzij het verzet. Die was er dankzij de politieke vrienden van de mensen, die daar gevangen zaten. Overigens zijn de interneringskampen al lang geleden grondig onderzocht, o.a. door A.D. Belinfante (*In plaats van bijtjesdag*, 1978; zie ook de inleiding van Peter Romijn op de heruitgave van 2006, op website NIOD); voor een betrouwbaar recent onderzoek zie *Het circus 'Kruls', Militair gezag in Nederland 1944-46* (D.C.L. Schoonoord, 2011; te downloaden op website NIOD). We hoeven hiervoor geen boeken uit de NSB-hoek te lezen.

Ten slotte: het past misschien, enig begrip op te brengen voor een kind dat te lijden heeft onder de foute politieke keuze van zijn ouders (ik weet niet, of ook Van Buuren door een dergelijke motivatie wordt gedreven; in ieder geval geldt dit wel voor de ook door hem geciteerde Henk Eefting). Het gaat er echter ook om, hoe men dit als volwassene verwerkt: waardig, zoals Van der Zee (wiens vader NSB-er was), of zwak-apologetisch, zoals Van der Heijden. Men zou zich kunnen realiseren dat, hoezeer men als kind onder die foute keuze gebukt is gegaan, anderen daar oneindig zwaarder onder hebben geleden.

Jaap van Oosten